

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΠΟΥ ΕΠΙΜΕΝΕΙ

Η θέση του βιβλίου στην εποχή της εικόνας και της ταχύτητας

Ομιλία του Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Ιγνατίου στην εκδήλωση
με θέμα: «Το βιβλίο ως έκφραση πολιτισμού»,
Παραλίμνι Κύπρου, Παρασκευή 5 Νοεμβρίου 2010

Αγαπητοί μου,

Ο Θεός με ευλόγησε να ταξιδέψω πολύ. Να μπω σε αίθουσες μεγάλες, σε εντυπωσιακά γραφεία επωνύμων, αλλά και σε λιτά δωμάτια απλών ανθρώπων, σε μεγάλα πνευματικά κέντρα ναών και μοναστηριών και σε μικρά κελιά αγιασμένων ψυχών. Σε χώρους ολόφωτους από πολυελαίους ή παράθυρα, που άφηναν τον ήλιο να τους πλημμυρίζει. Αλλά και σε χώρους υποτονικά φωτισμένους, χώρους πιο προσωπικής επικοινωνίας, χώρους προσευχής. Όμως, όπου και αν βρέθηκα, τίποτε δεν με έκανε να αισθανθώ πιο οικεία και ζεστά από δύο παρουσίες: Την παρουσία ευγενικών ανθρώπων και την παρουσία μιας βιβλιοθήκης με δερματόδετες ή χρωματιστές πλάτες βιβλίων. Και αντίθετα, κανένας χώρος δεν μου προκαλεί περισσότερη αμηχανία από εκείνον τον ορφανό από βιβλία.

Δεν είναι εύκολο να περιγραφούν σχέσεις, όπως αυτή με το βιβλίο. Είναι σα να προσπαθείς να περιγράψεις μια διαρκή και αυτονόητη παρουσία ενός ανθρώπου δίπλα σου, με τον οποίο δεν αποχωρίζεσαι ποτέ. Κι έτσι, μη μπορώντας να πάρεις από εκείνον μια απόσταση, αδυνατείς να την ορίσεις με έννοιες και όρους. Τελικά φαίνεται υπερβολικό, φαίνεται ανεξήγητο, αλλά όλα μου δείχνουν, πως την ώρα που η τελευταία σελίδα ενός βιβλίου, που μόλις ολοκλήρωσα, κλείνει, μια σχέση, τολμώ να πω ισόβια, έχει επικυρωθεί. Και λέω ισόβια, διότι ποτέ μέχρι τώρα δεν κατάφερα να πετάξω βιβλίο που διάβασα. Ξέρω πως ίσως δεν το ξανανοίξω ποτέ, όμως...δεν μπορώ να το αποχωριστώ.

Ίσως οι νέοι καιροί που ζούμε, οι καιροί των ηλεκτρονικών βιβλιοθηκών, της άμεσης ενημέρωσης και της εύκολης διαδικτυακής γνώσης, να δείχνουν πως δεν θα επιφυλάξουν ευνοϊκή υποδοχή στο βιβλίο. Αν μάλιστα το γεγονός αυτό συνδυαστεί για πολλούς από μας με μια τραυματική εμπειρία της πρώτης γνωριμίας με το βιβλίο μέσα

από το σχολικό μάθημα, καθίσταται βάσιμο το συμπέρασμα ότι το βιβλίο θα μπει στην κατηγορία των ξεπερασμένων αντικειμένων. Το ενδεχόμενο αυτό θεωρήθηκε βέβαιο πριν από μια περίπου πενταετία. Έγιναν τεράστιες επενδύσεις στο ηλεκτρονικό βιβλίο, με αποτελέσματα εντυπωσιακά: Ήδη στο μετρό του Λονδίνου θα δείτε ανθρώπους να διαβάζουν κλασσικά έργα σε ηλεκτρονική μορφή, από μια ολόκληρη βιβλιοθήκη που χωράει σε ένα κινητό τηλέφωνο. Σε δυο τρία χρόνια, οι διαδραστικοί πίνακες, που θα κατακλύσουν τις Ελληνικές σχολικές τάξεις, θα έχουν αποθηκευμένο έναν απίστευτο αριθμό βιβλίων, προσβάσιμο ακόμη και στον πιο ανίδεο χρήστη ηλεκτρονικών υπολογιστών. Οι μεγαλύτερες βιβλιοθήκες του κόσμου είναι πλέον σχεδόν ολόκληρες ψηφιοποιημένες. Κι όμως...τα τελευταία στοιχεία δείχνουν πως **το βιβλίο, με την κλασσική του μορφή, αντέχει**. Σύμφωνα με κοινή έρευνα αμερικανικών και ευρωπαϊκών εκδοτικών δικτύων, η τάση των πωλήσεων βιβλίων από καθοδική, έχει πλέον σταθεροποιηθεί. Και μάλιστα, την μείωση αυτή δεν την καρπώθηκε το ηλεκτρονικό βιβλίο, γεγονός που σημαίνει ότι το πρόβλημα έχει να κάνει με την γενικότερη αποξένωση από το βιβλίο, παρά με την προτίμηση προς το ηλεκτρονικό μέσον. Με άλλα λόγια, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής δεν κατάφερε, τουλάχιστον προς το παρόν, να καθιερωθεί ως μέσον βιβλιογνωσίας. Ίσως προβάλλει κανείς την άποψη πως είναι ακόμη νωρίς για να αλλάξουν συνήθειες μέσα σε λίγα χρόνια, ριζωμένες, τουλάχιστον για τις μεγάλες μάζες των λαών, από την εποχή του Γουτεμβέργιου. Τα συμπεράσματα όμως αυτά συμπληρώνονται από έρευνες της Σχολής Κυβερνητικής Πολιτικής του αμερικανικού πανεπιστημίου Ντιούκ, με δείγμα καθηγητές όλων των βαθμίδων, κοινωνιολόγων και ψυχολόγων (Βλ. Εφημερίδα ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 18/7/2010). Τα αποτελέσματα εδώ ήταν ακόμη πιο εντυπωσιακά:

Πρώτα απ' όλα, είναι εμφανής η διαφορά επιδόσεων για τους μαθητές, που κατευθύνθηκαν προς το βιβλίο ως βασική πηγή γνώσεως, από εκείνους που κατευθύνθηκαν προς το Διαδίκτυο, κυρίως στα μαθηματικά και την κατανόηση κειμένου. Η καλύτερη επίδοση των πρώτων δεν οφείλεται τόσο στη συσσώρευση πληροφοριών –στην οποία άλλωστε ίσως να υπερτερούν οι δεύτεροι-, όσο στη δυνατότητα συνθέσεως της γνώσεως και εξαγωγής πιο τεκμηριωμένων

συμπερασμάτων. Αυτό αποδόθηκε σε ένα αναμφισβήτητο δεδομένο: Ο υπολογιστής, όπως και κάθε εργαλείο, δομείται με συγκεκριμένο σκεπτικό, επιδιώκοντας να ικανοποιεί συγκεκριμένες ανάγκες, κυρίως πληροφόρησης. Γι' αυτό και συστατικό του στοιχείο είναι η υπερσύνδεση –το περίφημο link-, το οποίο σε καλεί διαρκώς να «πετάγεσαι» από τη μια πληροφορία στην άλλη, ξεχνώντας στο τέλος το τι έψαχνες. Αναμφίβολα, αυτό διευκολύνει την πληροφόρηση, εξασθενεί όμως τη συγκέντρωση. Με άλλα λόγια, **το συμπέρασμα των ερευνητών ήταν πως το διαδίκτυο δημιουργεί πιο ενημερωμένους αναγνώστες, το βιβλίο όμως διαμορφώνει βαθύτερους στοχαστές και συστηματικότερους ερευνητές.**

Η ίδια έρευνα πήγε όμως τον προβληματισμό ακόμη πιο πέρα, αναζητώντας τη σχέση του βιβλίου με τις αξίες που διαμορφώνει ένας άνθρωπος, από την παιδική του κιόλας ηλικία. Διαπιστώθηκε πως ένας νεαρός αναγνώστης, ακόμη και μετά από μια πρώτη γεύση κλασσικής λογοτεχνίας, είναι σε θέση να καταρτίσει κλίμακα αξιών και να αποδεχθεί την ύπαρξη ενός κόσμου σοφίας, που αντέχει στον χρόνο. Σε αντίθεση, ο χρήστης του διαδικτύου οδηγείται σε ένα ισοπεδωτικό και ασεβές σύμπαν. Γιατί; Πάλι η απάντηση κρύβεται στη δομή του Ίντερνετ: ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και το διαδίκτυο αποτελούν την καλύτερη απεικόνιση ενός κόσμου, που θέτει ως υπέρτατη αξία την καινοτομία, το καινούργιο. Δεν είναι μόνον η ραγδαία εξέλιξη των συσκευών. Είναι και η στάση απέναντι στη γνώση: Στο διαδίκτυο, κάθε καινούργια πληροφορία εκτοπίζει την παλιότερη, κάθε καινούργιο μήνυμα εκτοπίζει στο κάτω μέρος της λίστας το προηγούμενο. Και αυτό, με τρόπο γρήγορο, αβασάνιστο, σχεδόν κυνικό. Ό, τι το καινούργιο βυθίζει στη λήθη το μέχρι χθες πρωτοποριακό, μέχρις ότου φθάσει και η δική του σειρά. Συγχρόνως, ο καταγισμός των νέων δεδομένων δεν επιτρέπει, ούτε την κατηγοριοποίηση, ούτε, πολύ περισσότερο, την αξιολόγηση. Με απλά λόγια, το παλιό είναι απορριπτέο, η κάθε είδους ιεραρχία καταργείται. Και αυτή η λογική διαποτίζει όλο το πλέγμα της ζωής. Αντίθετα, απεδείχθη πως ο συστηματικός αναγνώστης, από την παιδική κιόλας ηλικία, διαμορφώνει άλλου τύπου προσωπικότητα και συμπεριφορά. Δέχεται το μήνυμα, πως υπάρχουν σοφότεροι από εσένα που αξίζουν τον σεβασμό σου και σου δίνουν πρότυπα να τους φτάσεις.

Όταν ζητήθηκε από παιδιά-αναγνώστες να διαμορφώσουν όπως ήθελαν την προσωπική τους βιβλιοθήκη, παρατηρήθηκε κάτι εντυπωσιακό. Πρώτα απ' όλα, κανένα παιδί δεν θέλησε να αφαιρέσει από την βιβλιοθήκη βιβλίο που είχε διαβάσει. Ήθελε όλα να χωρέσουν. Και κατόπιν, παρατηρήθηκε πως όλοι οι μικροί αναγνώστες διαμόρφωσαν λίγο-πολύ ίδιου τύπου βιβλιοθήκη. Κανένας δεν διανοήθηκε να βάλει σε ψηλό ράφι περιοδικά και άλλα εύκολα αναγνώσματα. Όσο πιο κλασσικό ήταν το κείμενο, σε τόσο ψηλότερο ράφι έμπαινε. Και το εντυπωσιακότερο ήταν πως ο χαρακτηρισμός «κλασσικό» δεν τους είχε δοθεί εκ των προτέρων. Κι όμως, σε μεγάλο ποσοστό, η προτίμηση των ψηλότερων ραφιών συνέπεσε με την επιλογή διαχρονικών βιβλίων, έστω και κλασσικών παραμυθιών. Ακόμη και ασυνείδητα, τα παιδιά προτίμησαν να τοποθετήσουν ψηλά έναν κόσμο, όχι εύκολα και γρήγορα προσπελάσιμο, όμως γοητευτικό, γεμάτο υποσχέσεις. Υποσχέσεις ότι η προσπάθεια και η έξοδος από τα δεδομένα σου για να τον συναντήσεις, ο κόπος που θα καταβάλεις, θα σε ανταμείψει με πρωτόγνωρα δώρα και εμπειρίες.

Όπως ανέφερα και πριν, βλέπω πολλές φορές το βιβλίο σαν ένα ζωντανό άνθρωπο. Ένα άνθρωπο λίγο ξένο με το πνεύμα της εποχής. Κάποιον που δεν θέλει να εντυπωσιάσει, κάποιον που δεν θέλει επιφανειακές σχέσεις, κάποιον που θέλει να με δυσκολέψει λίγο, πριν με βρει άξιο να μου προσφέρει τους θησαυρούς του. Απέναντί του υπάρχει πλέον μια οθόνη. Εντυπωσιακή αλλά και αδιάκριτη, ακαταμάχητη, αλλά και κατακτητική. Γέφυρα αποστάσεων αλλά και εχθρός της φαντασίας, φίλος της ταχύτητας, αλλά εχθρός του στοχασμού. Ανυπόμονη και λίγο περιφρονητική στον τρόπο σχέσεως με τον άλλο φίλο, το βιβλίο. Το βιβλίο, που ακόμη πιστεύει στην διαδικασία, τη μύηση, την υπομονή, την προσμονή. Το βιβλίο που ανοίγει, μάλλον ανοίγεται δύσκολα, που κλείνει, μάλλον κλείνεται, εύκολα, την ώρα που το κουμπί ON-OFF μιας οθόνης συμπεριφέρεται εντελώς αντίθετα. Όταν όμως μια εικόνα σβήσει, ο άνθρωπος δεν ξέρει αν ζούσε μια απάτη ή μια πραγματικότητα. Την ώρα που τα χρώματα και τα εφφέ δίνουν τη θέση τους στο μαύρο, την ώρα που οι μηχανές αναζήτησης σβήσουν, την ώρα που οι ηλεκτρονικές σελίδες επιστρέψουν σε αόρατους σκληρούς δίσκους και αφήσουν τον

περιηγητή-surfer να αναρωτιέται τι πραγματικά γνωρίζει και τι τον αφορούν τα αναρίθμητα bytes που γέμισαν εγκέφαλο και καρδιά, το βιβλίο είναι εκεί, στο ψηλό το ράφι. Κι αν μας έχει γυρίσει την πλάτη, είναι γιατί εκεί είναι χαραγμένο το πρόσωπό του, με μάτια ανοιχτά, ευγενικά, που καλούν αλλά δεν προκαλούν να μας συναντήσουν.

Πίσω από ό,τι καλύτερο έχει ο καθένας μας μέσα του, αν το ανασηκώσει, νομίζω πως θα βρει ένα καλό άνθρωπο και κάποιες γλυκές σελίδες ενός βιβλίου. Έτσι και για μένα, η ορθόδοξη πίστη του Χριστού, που αξιώθηκα να γνωρίσω και να διακονώ, ταξίδεψε πάνω στο ήθος αγίων ανθρώπων και με συνάντησε. Κάποιους τους γνώρισα. Αλλά και όσους δεν γνώρισα, δεν τους θεωρώ άγνωστους. Η μορφή τους ξεπήδησε μέσα από υπέροχες σελίδες βιβλίων, που όσες φορές κι αν τις διαβάσεις, πάντα ξαναγυρνάς, όπως την πρώτη φορά. Και πάνω απ' όλα, το ένα βιβλίο, η Βίβλος, που για πολλούς ανθρώπους και για μένα υπήρξε και υπάρχει κάτι περισσότερο από ένα άθροισμα γραμμένων σελίδων. Γνωρίζω ανθρώπους που δεν ταξιδεύουν ούτε σε απόσταση εκατό χιλιομέτρων, αν δεν έχουν πάρει μαζί τους μια μικρή Καινή Διαθήκη. Ίσως οι απασχολήσεις τους εκεί δεν τους επιτρέψουν να την ανοίξουν ούτε μία φορά. Αισθάνονται όμως πως δεν ταξιδεύουν μόνοι. Δεν είναι θέμα μόνο μιας ψυχολογικής ανασφάλειας. Άλλωστε πλέον με τα κινητά, ό,τι ώρα θέλεις επικοινωνείς με όποιον θέλεις. Μόνος-δυστυχώς-δεν είσαι ποτέ. Αυτή όμως η μικρή Καινή Διαθήκη στον χαρτοφύλακα, στη βαλίτσα, ακόμη και στην εσωτερική τσέπη ενός σακακιού είναι το αντικείμενο που επιβεβαιώνει στις αισθήσεις μια ζωντανή παρουσία.

Ο Μητροπολίτης Σουρόζ, πρόσφατα μακαριστός, Άντονι Μπλουμ, μας μεταφέρει αυτή την εμπειρία. Φανατικά αδιάφορος για κάθε τι το θρησκευτικό μέχρι τα δεκαοχτώ του χρόνια, αποφάσισε ένα βράδυ ν' ανοίξει στην τύχη κάποια σελίδα της Αγίας Γραφής, για να αποδείξει οριστικά στον εαυτό του τις ...ανοησίες που αναμάσαγε χριστιανός φίλος του. Και όπως πάντα έλεγε, το βράδυ εκείνο άλλαξε όλη τη ζωή του. Την ώρα που διάβαζε, ήταν βέβαιος, ήταν απολύτως βέβαιος, πως από την άλλη μεριά του γραφείου του σ' ένα δωματιάκι στο Παρίσι, ο ίδιος ο Χριστός, αμίλητος και ακίνητος τον παρακολουθούσε. Και βάλθηκε σε όλη του τη ζωή να ανταποκριθεί και

να δικαιώσει αυτήν την παρουσία. Κάπως έτσι λειτουργεί στην Εκκλησία το βιβλίο. Σαν γέφυρα, σαν παράθυρο θέασης ενός άλλου κόσμου, τον κόσμο του Θεού και των αγίων. Φεύγουν από τη ζωή αυτή –και δυστυχώς δεν αναπληρώνονται– εκείνες οι γιαγιάδες, εκείνες οι αγιασμένες ψυχές, οι σιωπηλές, οι διακριτικές, το στήριγμα και η συνοχή για ολόκληρες οικογένειες. Ανοίγουν τα παιδιά τα συρτάρια τους και βρίσκουν μέσα κιτρινισμένα από τη χρήση-ίσως και από τα δάκρυα-συναξάρια αγίων και προσευχητάρια. Δεν πρόκειται για άψυχες γραμμένες σελίδες. Πρόκειται για την διαδρομή μιας σχέσης με κάτι ζωντανό.

Δεν θα ήθελα να με παρεξηγήσετε. Δεν είμαι καθηλωμένος νοσταλγός του παρελθόντος. Μέχρι σήμερα, το εργαλείο της σκέψης ήταν το χέρι και η προέκταση του χεριού ένα μολύβι. Στο μέλλον, η προέκταση αυτή μπορεί να είναι ένα πληκτρολόγιο. Το Πνεύμα του Θεού όπως θέλει και όπου θέλει πνέει. Ακόμη και αυτό το κείμενο που έχω τώρα στα χέρια μου, σε ηλεκτρονικό υπολογιστή γράφτηκε και οι αλληπάλληλες διορθώσεις του γίνανε σε χρόνο στιγμιαίο. Χωρίς μουτζούρες, χωρίς σκισίματα, χωρίς νέα γραφή και αν θέλετε, ακόμη και για το περιβάλλον, αυτό είναι ευεργετικό. Αυτό που επιθυμώ, είναι να μην υποταχτώ στη νοοτροπία που σας περιέγραψα: Κάθε τι το χθεσινό να απορρίπτεται μετά βδελυγμίας, υποκλινόμενο στο καινούργιο, στο όποιο καινούργιο έρχεται. Να αντικατασταθεί το παλιό, αφού όμως κατοχυρώσουμε την ποιότητά του και βρεθούν τρόποι να την βελτιώσουμε. Το καινούργιο φέρνει πάντα και κατ' αρχήν περισσότερη ευκολία. Και η περισσότερη ευκολία μοιάζει με αντίθεσο ζωντανό, που πρέπει να δαμαστεί. Αυτή η ευκολία μας κάνει να απεχθανόμαστε τον κόπο, τις δυσκολίες, τις θυσίες, την υπομονή. Και τούτο έχει παρενέργειες σε κάθε διάσταση της ζωής. Ακόμη και στη σχέση μας με το Θεό. Διεκδικούμε μία αυτοματοποιημένη, άκοπη και εύκολη σχέση με τον Θεό. Και συνεκδοχικά αυτό συμβαίνει και στις σχέσεις μας με τους ανθρώπους. Ωστόσο, όπως λέει ένα τραγούδι «ό, τι αξίζει πονάει και είναι δύσκολο»

Μέχρι τώρα, το καινούργιο, το ηλεκτρονικό μέσο, όχι μόνο δεν δαμάζεται, αλλά δημιουργεί εξάρτηση, τρώει φωνήεντα στα SMS των παιδιών, οδηγεί σε ψευδαισθήσεις επικοινωνίας, διασπά την προσήλωση, κατασπαταλάει ατελείωτες ώρες. Να το πετάξουμε; Ούτε

μπορούμε, ούτε θέλουμε. Ήμαστε όμως ανέτοιμοι, αυτό είναι όλο. Χρειαζόμαστε τρόπους να πάρουμε το μέσον στα χέρια μας. Και εδώ είναι το περίεργο και συγχρόνως το μεγαλειώδες: το βιβλίο που επιμένει, το βιβλίο που πρέπει με έξυπνους τρόπους να το βοηθήσουμε να επιμένει, είναι εργαλείο που μπορεί να διαμορφώσει ώριμους χρήστες των υπολογιστών, ώριμους πολίτες ενός νέου κόσμου, που δεν θα μπορέσει να σταθεί μόνο με τα δίκτυα, αλλά θα χρειαστεί βαθειά γνώση, στέρεη κλίμακα αξιών και ισχυρή βούληση.

Είναι σημαντικό να απεγκλωβιστούμε από την διελκυστίδα παλιού και νέου αλλά και από τον πειρασμό της εύκολης ζωής. Ο Θεός, μέσα από τον νου που μας χάρισε, δεν αντικαθιστά, αλλά πλουτίζει τις επιλογές και τους τρόπους μας. Το τι σημαίνει ολοκληρωμένη προσωπικότητα και ζωή με νόημα, μας έχει αποκαλυφθεί πλήρως στο πρόσωπο του Χριστού. Οι δρόμοι που ανοίγονται προς Αυτόν είναι γνωστοί μέσα από το Ευαγγέλιο και τις ζωές των αγίων Του, αλλά απαιτούν θέληση, προσπάθεια, ενίοτε και πόνο.

Εργαλείο σήμερα είναι και ο υπολογιστής και το Διαδίκτυο. Το παλιό δίνει το χέρι στο καινούργιο κι αυτό με τη σειρά του στο πιο καινούργιο. Το βιβλίο περιμένει από την τεχνολογία. Στα χέρια ολοκληρωμένων ανθρώπων, που ξέρουν τι ζητάνε, όλα γίνονται μέσα για μια κοινωνία αγάπης. Γιατί αυτό που κάποτε η ζωή το διαπέρασε, αφθαροποιείται. Τίποτε δεν είναι αθάνατο. Αθάνατο το κάνει η ζωή που πέρασε από μέσα του. Αυτό είναι και οι άγιοι, αυτό καλούμαστε να γίνουμε κι εμείς.

Αυτή είναι και η μοίρα του καλού βιβλίου, είτε ως αντικειμένου, είτε ως περιεχομένου: Να μείνει και να επιμένει, μετατρέποντας τυπωμένα σύμβολα σε παράθυρα ενός μυστικού σύμπαντος και τις σελίδες του σε φτερά για ταξίδια σε κόσμους σοφίας και δεσμών ζωής. Αιώνες τώρα το κάνει αυτό με τεκμηριωμένη ποιότητα και επιτυχία. Και γι' αυτό αξίζει να μείνει ζωντανό στο οπτικό πεδίο των νέων ανθρώπων, αξίζει τον κόπο μας να τους το παραδώσουμε πιο ωραίο, πιο δυναμικό και πιο ζωντανό, απ' όσο το παραλάβαμε. Τους κληρονομούμε έτσι ένα αναφαίρετο εργαλείο αληθινής ζωής.

Σας ευχαριστώ πολύ.